

9. Зорич Г.А. Право постійного землекористування: поняття та юридичні ознаки / Г.А. Зорич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 6. – С. 117–123.

10. Рішення Конституційного суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 92, п. 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельни-

ми ділянками) № 5-рп/2005 від 22 вересня 2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 39. – Ст. 2490.

11. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 р. в редакції Закону від 26 листопада 2015 року // Офіційний вісник України. – 2015. – № 100. – Ст. 3425.

УДК 349.6:179.3

ЕКОЛОГІЧНА ЕТИКА В СИСТЕМІ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ІМПЕРАТИВУ В УКРАЇНІ

Позняк Е.В., к. ю. н.,

доцент, доцент кафедри екологічного права юридичного факультету, психолог
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Досліджено науково-теоретичні та правові підходи до розуміння змісту й перспектив розвитку екологічного права в Україні на етико-моральних засадах та в рамках правового екологічного імперативу як елемента еколого-правової культури. Внесено пропозиції з удосконалення чинного законодавства з метою підвищення рівня екологічної культури в суспільстві, еколого-правової культури як її різновиду, ефективності регулювання екологічних правовідносин.

Ключові слова: екологічна етика, екологічна культура, екологічне законодавство, екологічне право, еколого-етичний принцип, еколого-правова культура, правовий екологічний імператив.

Исследованы научно-теоретические и правовые подходы к пониманию содержания и перспектив развития экологического права в Украине на этико-моральных основаниях и в пределах правового экологического императива как элемента эколого-правовой культуры. Внесены предложения по улучшению действующего законодательства с целью повышения уровня экологической культуры в обществе, эколого-правовой культуры как ее разновидности, эффективности регулирования экологических отношений.

Ключевые слова: правовой экологический императив, экологическая культура, экологическая этика, экологическое законодательство, экологическое право, эколого-правовая культура, эколого-этический принцип.

Pozniak E.V. ECOETHICS IN THE SYSTEM OF ENVIRONMENTAL AND LEGAL CULTURE: FORMATION PROBLEMS OF LEGAL ECOLOGICAL IMPERATIVE IN UKRAINE

Scientific, theoretical and legal approaches to the understanding of the essence and development prospect of environmental law based on the ethical and moral foundations within the framework of legal ecological imperative as the part of environmental and legal culture have been investigated. Suggestions to improve current legislation on purpose to increase the level of environmental culture in society, environmental legal culture as its type and regulatory efficiency of environmental relations have been proposed.

Key words: ecoethics, environmental culture, environmental law, environmental legal culture, environmental legislation, ethical and environmental principle, legal ecological imperative.

У сучасних умовах формування й розвитку правової системи України важливу роль відіграють морально-етичні підвалини життєдіяльності суспільства та розвитку його правової культури, адже етичні регулятори суспільного життя є універсальними, усталеними, зрозумілими для суспільства та окремих громадян.

Загалом вектори удосконалення чинного екологічного законодавства нашої держави є співзвучними напрямам національної екологічної політики, основні засади якої відображені в Конституції України, у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., у Стратегії державної екологічної політики України, затвердженій Законом України «Про основні напрями (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р., зрештою – в Угоді про

асоціацію між Україною з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами з іншого боку, ратифікованій Законом України від 16 вересня 2014 р. [1], у багатьох інших джерелах екологічного права. Однак перевірка еколого-правових норм на етичність, моральність, гуманність щодо природи, людини в ній, усього живого – цілком реальною проблемою, яка потребує свого вирішення за допомогою правових та інших засобів. У процесі екологізації суспільного життя урахування міжнародних та європейських підходів до регулювання екологічних відносин і вирішення глобальних проблем сучасності виключної актуальності набувають проблеми формування правового екологічного імперативу.

Наразі проблемам співвідношення екологічної етики, екологічної культури та екологіч-

ного права в науковій літературі приділяється достатньо уваги, однак поза межами про- довжують залишатися питання ефективності правового регулювання екологічних відносин з огляду на новітні підходи в етиці загалом та в екологічній етиці зокрема. Зазначеній про- блематиці приділили увагу такі вчені у сфері юридичних (у тому числі еколого-правових) наук, як В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, С.О. Бого- любов, І.І. Каракаш, В.В. Костицький, М.В. Костицький, С.М. Кравченко, М.В. Кра- снова, Лю Хунянь, В.І. Темченко, В.В. Шехо- вцов, О.М. Шуміло та багато інших. Сучасні філософські, етичні й культурологічні аспекти екологічної етики досліджують такі вчені, як В.С. Крисаченко, О.Ю. Павлова, Л.І. Сидо- ренко, С.В. Сторожук, М.І. Хилько, Л.А. Че- каль, М.Ф. Юрій та ін. Проблеми екологічної етики також потрапили в поле зору вчених-е- кологів, таких як В.Є. Борейко, М.А. Голубець, М.Ф. Реймерс, Б.С. Соколов та ін.

Зважаючи на комплексний характер цієї проблеми, метою проведеного дослідження є виявлення науково-теоретичних і правових підходів до розуміння змісту та перспектив розвитку й удосконалення екологічного за- конодавства на етико-моральних засадах у рамках правового екологічного імперативу як елемента еколого-правової культури, а та- кож екологічної культури загалом. Розкриттю мети дослідження сприяло вирішення таких завдань, як аналіз міжгалузевих наукових, по- літико-концептуальних та нормативно-право- вих підходів стосовно спрямованості еколо- гічної етики на розвиток екологічного права й законодавства, духовної і матеріальної еко- лого-правової та екологічної культури, посту- пу еколого-правової думки.

Оскільки екологічна культура є непересіч- ною соціальною цінністю та об'єктом дослі- дження вчених крізь призму екології, філосо- фії, психології, соціології, педагогіки, етики, естетики, політології, права та законодавства, це дає змогу вченим застосовувати різнога- лузеві підходи й методи, визначати напрями підвищення її рівня та значимості для регу- лювання суспільних відносин у майбутньому [2, с. 24–25].

Екологічні інтереси людей, як зазначає В.І. Андрейцев, покладені в основу передум- ов і факторів, спрямованих на виникнення, становлення й розвиток екологічного права, визначають механізм його формування. За- доволення екологічних інтересів людей крізь призму окремих форм взаємодії людини й навколишнього природного середовища зумовлюють специфіку розвитку екологічних відносин. У свою чергу, розвиток екологічних відносин приводить до трансформації таких соціальних регуляторів, як наука, освіта, куль- тура, свідомість, психологія, ідеологія, право, мораль, звичаї та ін. [3, с. 9].

Обговорення моральних проблем, співвід- ношення моралі та права, моралі й культури, науки і практики мають перманентний харак- тер та є однією з вічних й завжди актуальних тем і питань [4, с. 358]. Це ставить перед вче- ними завдання з пошуку нових інструментів попередження екологічної кризи, для чого ак- туальним є об'єднання міжгалузевих підходів

у дослідженні проблем у системі «людина – природа», перевірки на моральність новітніх технічних та технологічних розробок, управ- лінських рішень, напрямів державної еколо- гічної політики й законодавства.

Г.І. Балюк зазначає про досвід гармонізо- ваного сталого розвитку суспільства, у якому добробут людей, навколишнє середовище, природні ресурси, людський капітал, втіле- ний у досягненнях науки, освіти, передових технологіях, високих моральних цінностях, є категоріями нероздільними, що доповнюють і збагачують одна одну [5, с. 91]. Нині людина стоїть перед вибором: або полюбити приро- ду як саму себе, або зникнути з планети як вид. Іншої альтернативи, на думку фахівців багатьох галузей знань, не існує. Саме на цій теоретичній базі побудовані найбільш при- йнятні теорії розвитку людства, які не ведуть до катастрофи. Наприклад, на Заході розро- блена теорія виживання, у якій перше місце займає висновок щодо необхідності еколо- гічної етики глобальної свідомості людства [6, с. 180]. Формування й дотримання норм сучасної глобальної етики як умови поступа- льного розвитку В.В. Костицьким розгляда- ється як найважливіший і найвиразніший із глобалізаційних викликів, зумовлених швид- ким формуванням світового інформаційного суспільства [7, с. 20].

Таким чином, пошук етичних засад став- лення людини до природи репрезентований розробкою екологічної етики. Розділи з еко- логічної етики в курсах філософії у вищих навчальних закладах на Заході з'явилися на початку 70-х років ХХ ст., коли її почали ви- кладати на філософських і природничих фа- культетах вищих навчальних закладів. Із сере- дини 70-х рр. екологічна етика відокремилась як самостійна філософська дисципліна. Осо- бливо активно ця наука почала розвиватися в США, Англії, Австралії, Норвегії, Канаді, ма- ючи значну кількість різних напрямів (визво- лення тварин, екоцентризм, екоцентричний холізм, екофемінізм, глибинна екологія та ін.) [8, с. 43–44; 9, с. 80]. Засновниками еколо- гічної етики вчені називають американського еколога і природоохоронця Олдо Леополь- да («Календар піщаного графства», видано в 1949 р.; «Кругова ріка», видано в 1953 р.) і ні- мецького лікаря та філософа Альберта Швей- цера («Культура і етика», видано в 1923 р.; «Філософія і рух на захист тварин» та «Вче- ння про благоговіння перед життям», видані в 1963 р.) [10, с. 36–37].

На основі аналізу сучасних визначень еко- логічної етики зазначимо, що екологічна ети- ка розглядається як вчення про належне у відносинах людини з природою, тобто став- лення людини до природи, яке ґрунтується на сприйнятті природи як члена морально- го співтовариства (морального партнера, суб'єкта), та яке ґрунтується на визнанні мо- рального статусу природи, рівноправності й рівноцінності всього живого, на високому оці- нюванні внутрішньої і нематеріальної цінності природи, повазі прав природи й обмеженні прав і потреб людини [11, с. 15; 12, с. 257].

Мораль або моральність розглядається як сукупність норм, цінностей, ідеалів, устано-

вок, які регулюють людську поведінку і є найважливішими складниками культури [13, с. 6]. Екологічна етика розробляє та обґрунтовує певні моральні норми, принципи й правила, які варто застосовувати у своїх відносинах із природою, а також використовує внутрішні спонукальні мотиви емоційної, психологічної властивості (співчуття, радість, любов), акцентуючи на них увагу людини [14, с. 16].

Моральні, правові та інші соціальні норми, які регулюють ставлення суспільства до природи, є результатами суспільно-історичної діяльності людства, тому в поняття екологічної культури входить також процес засвоєння уявлень, ідей з приводу відношення людини (суспільства) до природи [15, с. 48]. У динамічному процесі функціонування культури відбувається формування «духовного обличчя» людини, її світогляду, політичних, правових, моральних, художніх, релігійних поглядів, виробляються певні ціннісні орієнтації, моральні установки, культурні смаки, формується багатогранний духовний світ людини [16, с. 58]. М.Ф. Реймерс зазначає про екологію духу, яка досліджує середовище моралі, поглядів, важко вловимої духовності людини [17, с. 11]. Предметом екологічної етики є моральні вимоги до людей у процесі взаємодії з природою і щодо неї (належне) та реальна поведінка в цій сфері: суспільні звичаї, засади (існуюче, суще) [18, с. 53].

Основним завданням екологічної етики постає, по-перше, формування етичних норм взаємодії системи «людина – природа», по-друге, обґрунтування об'єкта моральної відповідальності, по-третє, теоретичне обґрунтування відповідальності людини перед природою [19, с. 257]. Оскільки екологічна етика є складовою частиною етики – однієї з форм суспільної свідомості, вона залежить від суспільного буття, економічного базису суспільства. Зміни, які відбуваються в базисі, економічних відносинах, віддзеркалюються в етичних нормах [20, с. 53].

Загалом у науці відмічається спрямованість екологічної етики на формування екоетичного ідеалу, під яким розуміють формування такого суспільства, де благо живих істот та екосистем може бути досягнуте одночасно із задоволенням людських потреб [21, с. 259]. У площині екологічної етики розглядається навіть урятування сучасної цивілізації, формування міжнародно-правового екологічного імперативу (морального імперативу добра) як ідеалу, до якого ми хотіли би всі разом прагнути, щоб зберегти Землю для наших дітей і онуків [22, с. 30].

Із філософської позиції моральна регуляція має оціночно-імперативний характер, це означає, що мораль завжди оцінює і спонукає. Вона спонукає чинити відповідно до законів добра й забороняє наслідувати злу, заохочує до добра, справедливої поведінки й світлих доброзичливих думок, а засуджує злодіяння [23, с. 6–7]. Формування екологічного імперативу сучасності, на думку вчених-філософів, відбувається в межах екологічної етики, яка пропонує й захищає систематичну та всебічну концепцію моральних взаємовідносин між людьми й природою, вона припускає, що

людська поведінка стосовно природи може спрямовуватись і спрямовується моральними нормами [24, с. 257].

Формування морально-екологічного імперативу вченими розглядається як одна з ознак екологізації як засобу відновлення екологічної культури, воно пов'язане з існуванням морально-етичних принципів, властивих представникам будь-яких етносів, рас чи конфесій, або зі спільними (внутрішніми) регулятивами (об'єктом застосування моральних принципів є інша людина) [25, с. 281]. Саме етика може сформулювати уявлення про «екологічний імператив» – заборонену межу, переступати яку людство не має права ні за яких обставин, оскільки це означало б загибель і деградацію [26, с. 50]. Право, на наш погляд, забезпечує форму існування, обов'язковість і гарантованість упровадження, спрямованість на загальноправові цінності, зрештою – забезпеченість примусовою силою держави в площині юридичної відповідальності.

Екологізація моралі й формування екологічного імперативу постають унаслідок цього могутнім чинником унормування та гармонізації людської своєї взаємини з довкіллям, чинником коеволюційного розвитку системи «людина – біосфера» [27, с. 281], адже, як зазначав М.А. Голубець, у нас і в світі загалом криза довкілля – це наслідок духовної деградації й девальвації моральних цінностей [28]. З огляду на зазначене, варто вести мову про формування системи еколого-етичних принципів, покладених в основу формування правового екологічного імперативу.

Як перший еколого-етичний принцип учені пропонують розглядати основну ціннісну функцію природи, яка полягає в тому, що вона є необхідною умовою життя і здоров'я людей [29, с. 57]. Етична цінність природи полягає в тому, що природа є джерелом нашої до неї любові, поваги, а також смиренності й доброти. Етична цінність полягає в можливості транслювати на природу свою прихильність і турботу, відчуваючи таким чином етичну відповідальність за благополуччя природи, захищати природу ради неї самої [30, с. 58].

Звідси випливає другий еколого-етичний принцип – необхідність зміни технократичного мислення на екологічне – як обов'язкова умова розробки й впровадження природозберегаючої технології. Наступним еколого-етичним принципом пропонується вважати право громадян на здорове, чисте навколишнє середовище [31, с. 57], відображене в екологічному законодавстві України як право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (навколишнє природне середовище). Принцип раціонального природокористування як один з основних принципів взаємодії суспільства з природою, врахування громадської думки під час обговорення проектів, які мають екологічне значення, екологічні наслідки також розглядаються в контексті еколого-етичних принципів. Еколого-етичним принципом є збереження видової різноманітності природи, адже людство несе моральну відповідальність за збереження видової різноманітності планети перед нащадками [32, с. 58–60].

Наголошується увага ще на одному принципі екологічної етики – необхідності екологічної освіти, екологічного виховання, формування екологічного стилю мислення в кожній людині, підвищення рівня екологічної культури, свідомості, без чого не можна вирішити екологічні проблеми [33, с. 60]. Природа виховує в нас почуття відповідальності, самосвідомості, терпіння, у чому вбачається її виховна цінність, у ній прихована величезна освітня цінність, завдяки якій людина отримує інформацію про своє місце у світі і свою роль у ньому. Природа загострює наше сприйняття, стимулює уяву, розвиває розумові й художні здібності [34, с. 59].

Відповідно, основними функціями сучасної екологічної етики є, по-перше, руйнування старого споживацько-утилітарного стереотипу відносин людини й природи, по-друге, формування нового, екологічного світогляду, що дає змогу успішно співіснувати людині й природі [35, с. 259]. Додамо, що, по-третє, важливою функцією екологічної етики можна вважати регулятивність суспільних екологічних відносин шляхом упровадження екологічного імперативу. В.І. Темченко відмічає, що принципи та норми моралі нерідко ототожнювалися із нормами звичаєвого чи позитивного права, тоді як етичні норми та норми права мають іншу психологічну й наукову теоретичну змістовно-сутнісну основу [36, с. 24].

Цілкомито погоджуємось із тим, що і право, і мораль покликані брати участь у формуванні екологічної культури як складової частини культури суспільства [37, с. 48]. Деякі з етичних загальнолюдських принципів сформульовані в міжнародних договорах, деклараціях. На рівні низки держав норми екологічної етики визнаються принципами екологічної політики всередині держави і зовні, містять основні вимоги у сфері взаємодії з природою [38, с. 75]. В.І. Андрейцев наголошує на тому, що гуманістична спрямованість, її визнання суспільством і перетворює певний законодавчий чи нормативно-правовий припис (табу) у правову норму як регулятор правовідносин і встановлення правопорядку [39, с. 18].

У рамках концепту природи в екологічному праві як ідеології, сформованої на основі суджень та критеріїв для використання природи [40, с. 90], зазначається про те, що поява екологічного права деякою мірою відродила елементи традицій поклоніння життю [41, с. 96]. На думку М.В. Краснової, сучасне екологічне право є найбільшим виразником уявлень та поглядів про природу, у якому зведені до стандартів правила поведінки й ідеологія дій людей у взаєминах з природою. Така характеристика екологічного права робить його кардинально відмінним від усієї системи сучасного права та значною мірою впливає на розроблення філософсько-правової ідеології – концепту природи в екологічному праві, яка формується на засадах суджень і критеріїв для використання природи в суспільному виробництві [42, с. 7]. Людину та її складові елементи, такі як життя і здоров'я пропонуються вважати складовою частиною природи, зважаючи на її біологічне походження та неможливість існування без природи [43, с. 12].

Традиційний моральний постулат – «чини щодо інших людей так, як ти хотів би, щоб діяли стосовно тебе» – трансформується згідно з розширенням множини об'єктів застосування цього принципу. Тепер і рослина, і тварина стає (чи може стати) не лише прагматичним ресурсом або предметом естетичної насолоди, а й морально-ціннісним утворенням, яке може розраховувати на людяність у ставленні до себе так само, як це мало би бути і між людьми [44, с. 281]. Цікавою є позиція вчених про необхідність визнання правоздатності тварин, а потім рослин та екосистем, встановлення в законодавчих актах положення про те, що права природи мають пріоритет перед ринковими відносинами [45, с. 97]. Однак ці ідеї ще потребують свого наукового осмислення, сприйняття суспільством і громадянами.

Тваринний світ займав і займає значне місце не тільки в створенні матеріальної культури, а й у формуванні морального світогляду людини [46, с. 257], що впливає з аналізу ст. 37 Закону України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р. у частині забезпечення охорони тваринного світу, зокрема, шляхом надання допомоги тваринам у разі захворювання, загрози їх загибелі під час стихійного лиха і внаслідок надзвичайних екологічних ситуацій; виховання громадян у дусі гуманного ставлення до тварин; пропаганди важливості охорони тваринного світу та ін.

Крім цього, саме в системі джерел фауністичного права є спеціальний нормативний акт – Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 р., який спрямований на захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства (Преамбула). Гуманне ставлення до тварин, поводження з тваринами ґрунтується на такому принципі: жорстоке поводження з тваринами є несумісним з вимогами моральності та гуманності, спричиняє моральну шкоду людині (ст. 4). Загальна спрямованість виховання гуманного ставлення до тварин розкривається через зміст ст. 6 цього Закону, де виховання гуманного ставлення до тварин є важливою складовою частиною етичного, культурного та екологічного виховання громадян і передбачає формування високого рівня еколого-етичної свідомості та культури громадян, забезпечується шляхом викладання курсів з екологічної етики та гуманного ставлення до тварин у дошкільних навчальних закладах, у системі загальної середньої, професійно-технічної і вищої освіти.

Зазначені норми фауністичного права відповідають принципам Всесвітньої хартії природи (1982 р.), Декларації Ріо (1992 р.), положенням Конвенцій: про охорону біологічного різноманіття (1992 р.), про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (1979 р.), про збереження мігруючих видів диких тварин (1979 р.) та ін.

Підсумовуючи викладене, пропонуємо розглядати правовий екологічний імператив як всезагальний принцип морально-етичного регулювання екологічних правовідносин, який проявляється у впровадженні етичних засад

взаємодії суспільства й природи, насамперед, в екологічне право й законодавство, та який проявляється на двох рівнях соціально значимого впливу: національному й міжнародному (у тому числі в рамках європейського простору).

В основу формування правового екологічного імперативу як морального імперативу добра мають бути покладені найбільш важливі, ключові ідеї екології, екологічної філософії та етики – з їх відображенням у нормах чинного законодавства, у джерелах національної екологічної політики. Екологічний імператив, на нашу думку, має враховуватись як під час здійснення систематизації екологічного законодавства нашої держави, так і під час імплементації міжнародних еколого-правових принципів і норм, конвергенції національної та європейської правових систем, запозичення позитивного досвіду зарубіжних країн у сфері права.

Окреслена вище проблематика перебуває також у площині екології як меганауки, вчені-представники якої ще за радянських часів вели мову про необхідність розробки дієвої біосферно-екологічної програми, в основу якої закладено фундаментальні знання про функціонування усіх природних систем плюс розвиток екологічної свідомості, екологічної моральності [47, с. 81]. Вважаємо, що назріла необхідність розпочати роботу над таким концептуальним документом, в основу якого доцільно було б покласти загальнонаукові принципи (гуманності, екологічної безпеки, екосистемності, ноосферності, сталого розвитку та ін.), – своєрідного етичного кодексу про форми взаємодії суспільства й природи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нормативно-правові акти наведено відповідно до офіційного сайту Верховної Ради України www.rada.gov.ua.
2. Позняк Е.В. Теоретико-правові засади екологічної культури в Україні / Е.В. Позняк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012. – Вип. 92. – С. 24–28.
3. Андрейцев В.І. Екологічне право: курс лекцій : [навч. посібник для юрид. фак. вузів] / В.І. Андрейцев. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
4. Боголюбов С.А. Актуальные проблемы экологического права : [учебник для магистров] / С.А. Боголюбов. – М. : Юрайт, 2011. – 607 с.
5. Балюк Г.І. Проблеми законодавчої регламентації та реалізації в Україні екологічної складової концепції сталого розвитку / Г.І. Балюк // Право України. – 2011. – № 2. – С. 85–94.
6. Балюк Г.І. Екологічне право України: передумови і особливості його подальшого розвитку / Г.І. Балюк, О.В. Кохановська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2009. – Вип. 81. – С. 179–186.
7. Костицький В.В. Міжнародно-правовий етичний імператив як основа теоретико-методологічного забезпечення розвитку екологічного права / В.В. Костицький // Право України. – 2011. – № 2. – С. 20–33.
8. Борейко В.Є. Введення в екологічну етику / В.Є. Борейко // Екологічна етика : [навч. посіб.] / [В.Є. Борейко, О.М. Шуміло, В.В. Шеховцов, О.О. Шуміло] ; за заг. ред. О.М. Шуміла. – Х. : Право, 2015. – С. 15–53.
9. Сидоренко Л.І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси : [навчальний посібник] / Л.І. Сидоренко. – К. : ПАРАПАН, 2002. – 152 с.
10. Борейко В.Є. Введення в екологічну етику / В.Є. Борейко // Екологічна етика : [навч. посіб.] / [В.Є. Борейко,

О.М. Шуміло, В.В. Шеховцов, О.О. Шуміло] ; за заг. ред. О.М. Шуміла. – Х. : Право, 2015. – С. 15–53.

11. Борейко В.Є. Введення в екологічну етику / В.Є. Борейко // Екологічна етика : [навч. посіб.] / [В.Є. Борейко, О.М. Шуміло, В.В. Шеховцов, О.О. Шуміло] ; за заг. ред. О.М. Шуміла. – Х. : Право, 2015. – С. 15–53.
12. Чекаль Л.А. Філософія науки та інноваційного розвитку / Л.А. Чекаль, О.Ю. Павлова, С.В. Сторожук / за наук. ред. проф. Л.А. Чекаля. – К. : Міленіум, 2010. – 340 с.
13. Юрій М.Ф. Етика : [підручник] / М.Ф. Юрій. – 2-е вид., стереотип. – К. : Дакор, 2008. – 320 с.
14. Борейко В.Є. Введення в екологічну етику / В.Є. Борейко // Екологічна етика : [навч. посіб.] / [В.Є. Борейко, О.М. Шуміло, В.В. Шеховцов, О.О. Шуміло] ; за заг. ред. О.М. Шуміла. – Х. : Право, 2015. – С. 15–53.
15. Кравченко С.Н. Социально-психологические аспекты правовой охраны окружающей среды / С.Н. Кравченко. – Львов : Выща школа, 1988. – 156 с.
16. Закович М.М. Теоретичні аспекти культури / М.М. Закович // Культурологія: українська та зарубіжна культура : [навч. посіб.] / [М.М. Закович, І.А. Зязюн, О.Л. Шевнюк та ін.] ; за ред. М.М. Заковича. – 5-те вид., стер. – К. : Знання, 2010. – С. 15–59.
17. Реймерс Н.Ф. Экология (теория, законы, правила, принципы и гипотезы) / Н.Ф. Реймерс. – М. : Журнал «Россия Молодая», 1994. – 367 с.
18. Кравченко С.М. Екологічна етика і психологія людини / С.М. Кравченко, М.В. Костицький. – Л. : Світ, 1991. – 104 с.
19. Чекаль Л.А. Філософія науки та інноваційного розвитку / Л.А. Чекаль, О.Ю. Павлова, С.В. Сторожук / за наук. ред. проф. Л.А. Чекаля. – К. : Міленіум, 2010. – 340 с.
20. Кравченко С.М. Екологічна етика і психологія людини / С.М. Кравченко, М.В. Костицький. – Л. : Світ, 1991. – 104 с.
21. Чекаль Л.А. Філософія науки та інноваційного розвитку / Л.А. Чекаль, О.Ю. Павлова, С.В. Сторожук / за наук. ред. проф. Л.А. Чекаля. – К. : Міленіум, 2010. – 340 с.
22. Костицький В.В. Міжнародно-правовий етичний імператив як основа теоретико-методологічного забезпечення розвитку екологічного права / В.В. Костицький // Право України. – 2011. – № 2. – С. 20–33.
23. Юрій М.Ф. Етика : [підручник] / М.Ф. Юрій. – 2-е вид., стереотип. – К. : Дакор, 2008. – 320 с.
24. Чекаль Л.А. Філософія науки та інноваційного розвитку / Л.А. Чекаль, О.Ю. Павлова, С.В. Сторожук / за наук. ред. проф. Л.А. Чекаля. – К. : Міленіум, 2010. – 340 с.
25. Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К. : Знання України, 2002. – 598 с.
26. Кравченко С.М. Екологічна етика і психологія людини / С.М. Кравченко, М.В. Костицький. – Л. : Світ, 1991. – 104 с.
27. Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К. : Знання України, 2002. – 598 с.
28. Голубець М. Криза довкілля – наслідок духовної деградації і девальвації моральних цінностей / М.А. Голубець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.xic.com.ua/z-zhyttja/11-intervju/39-myhajlo-golubec-lkryza-dovkilljanaslidok-duhovnoji-degradaciji-i-devalvaciji-moralnyh-cinnostejr>.
29. Кравченко С.М. Екологічна етика і психологія людини / С.М. Кравченко, М.В. Костицький. – Л. : Світ, 1991. – 104 с.
30. Борейко В.Є. Обґрунтування екологічної етики / В.Є. Борейко // Екологічна етика : [навч. посіб.] / [В.Є. Борейко, О.М. Шуміло, В.В. Шеховцов, О.О. Шуміло] ; за заг. ред. О.М. Шуміла. – Х. : Право, 2015. – С. 54–81.
31. Кравченко С.М. Екологічна етика і психологія людини / С.М. Кравченко, М.В. Костицький. – Л. : Світ, 1991. – 104 с.
32. Кравченко С.М. Екологічна етика і психологія людини / С.М. Кравченко, М.В. Костицький. – Л. : Світ, 1991. – 104 с.
33. Кравченко С.М. Екологічна етика і психологія людини / С.М. Кравченко, М.В. Костицький. – Л. : Світ, 1991. – 104 с.
34. Борейко В.Є. Обґрунтування екологічної етики / В.Є. Борейко // Екологічна етика : [навч. посіб.] / [В.Є. Борейко, О.М. Шуміло, В.В. Шеховцов, О.О. Шуміло] ; за заг. ред. О.М. Шуміла. – Х. : Право, 2015. – С. 54–81.

35. Чекаль Л.А. Філософія науки та інноваційного розвитку / Л.А. Чекаль, О.Ю. Павлова, С.В. Сторожук / за наук. ред. проф. Л.А. Чекаля. – К. : Міленіум, 2010. – 340 с.
36. Темченко В.І. Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення / В.І. Темченко // Право України. – 2002. – № 9. – С. 24–26.
37. Кравченко С.Н. Социально-психологические аспекты правовой охраны окружающей среды / С.Н. Кравченко. – Львов : Выща школа, 1988. – 156 с.
38. Кравченко С.М. Екологічна етика і психологія людини / С.М. Кравченко, М.В. Костицький. – Л. : Світ, 1991. – 104 с.
39. Андрейцев В.І. Екологічне право України: розвиток наукових доктрин / В.І. Андрейцев // Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку : матеріали «круглого столу» (м. Київ, 27 травня 2016 року) / за ред. М.В. Краснової, Т.О. Коваленко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці : Кондратьєв А.В., 2016. – С. 9–27.
40. Лю Хунянь. Концепт и взгляды на природу в экологическом праве / Лю Хунянь // Государство и право. – 2010. – № 3. – С. 90–99.
41. Лю Хунянь. Концепт и взгляды на природу в экологическом праве / Лю Хунянь // Государство и право. – 2010. – № 3. – С. 90–99.
42. Краснова М.В. Методологічні засади сучасного екологічного права / М.В. Краснова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012. – Вип. 92. – С. 5–8.
43. Краснова М.В. Правові основи сучасної екологічної політики України: науково-методологічні питання / М.В. Краснова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2016. – Вип. 1(102). – С. 9–13.
44. Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К. : Знання України, 2002. – 598 с.
45. Каракаш І.І. Еколого-правова освіта і формування еколого-правової культури / І.І. Каракаш // Екологічне право України : [підруч. для студ. вищих навч. закладів] / за ред. І.І. Каркаша. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 255–272.
46. Соколов Б.С. Плюс экологическое сознание / Б.С. Соколов // Знание – сила. – 1988. – № 4. – С. 10–13, 81.
47. Борейко В.С. Екологічна етика і законодавство / В.С. Борейко, О.М. Шуміло // Екологічна етика : [навч. посіб.] / [В.С. Борейко, О.М. Шуміло, В.В. Шеховцов, О.О. Шуміло] ; за заг. ред. О.М. Шуміла. – Х. : Право, 2015. – С. 92–98.

УДК 349.6

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БІОБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ – ВАЖЛИВИЙ ВЕКТОР ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Шараєвська Т.А., к. ю. н., асистент
кафедри екологічного права юридичного факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Досліджено особливості забезпечення біологічної безпеки в екологічній сфері за законодавством України. Проаналізовано галузі застосування біотехнологій та їх вплив на довкілля. Зроблено висновки про те, що на сьогоднішній час прийняття рішень про використання біотехнологій повинні братися до уваги не тільки природні та соціальні чинники, але й інші сфери суспільного життя, що покликані обмежити небезпечні для людства види діяльності з метою мінімізації негативних наслідків їх використання та попередження настання надзвичайних екологічних ситуацій біологічного характеру. У статті зазначено про необхідність застосування комплексних підходів до розробки належного правового механізму у цій сфері, оскільки очевидним є той факт, що подальші наукові дослідження проблем біобезпеки матимуть міжгалузевий характер та правову основу.

Ключові слова: національна безпека, екологічна безпека, біологічна безпека, екологічне законодавство України, джерела екологічного права Європейського Союзу, довкілля.

Исследованы особенности обеспечения биологической безопасности в экологической сфере по законодательству Украины. Проанализированы области применения биотехнологий и их влияние на окружающую природную среду. Сделаны выводы о том, что сегодня во время принятия решений об использовании биотехнологий должны приниматься во внимание не только природные и социальные факторы, но и другие сферы общественной жизни, которые призваны ограничить опасные для человечества виды деятельности с целью минимизации негативных последствий их использования и предупреждения наступления чрезвычайных экологических ситуаций биологического характера. Отмечена необходимость применения комплексных подходов к разработке надлежащего правового механизма в этой сфере, поскольку очевиден тот факт, что дальнейшие научные исследования проблем биобезопасности будут иметь межотраслевой характер и правовую основу.

Ключевые слова: национальная безопасность, экологическая безопасность, биологическая безопасность, экологическое законодательство Украины, источники экологического права Европейского Союза, окружающая природная среда.

Sharaievska T.A. LEGAL REGULATIONS OF BIOSAFETY IN UKRAINE AN IMPORTANT VECTOR OF STATE ENVIRONMENTAL POLICY

The author investigates the peculiarities of biosafety ensuring in the environmental area under the laws of Ukraine and analyses the spheres where the biotechnology are used, as well as their impact on the environment. It is concluded that while making decisions on the use of biotechnology not only the natural and social factors should be taken into account, but also those aspects of life that intend to limit activities dangerous for humanity, in order to minimize the negative effects of their use and the prevention of environmental emergencies of biological nature occurrence. The author points out on the necessity of integrated approaches to the development of a proper legal framework in this area, because it seems obvious that further biosafety research will be of interdisciplinary nature and will be provided on the legal basis.

Key words: national security, ecological security, biological security, environmental laws of Ukraine, EU environmental laws, natural environment.